

Anyám

Még nem voltam hatéves, mikor anyám meghalt. Családi hagyományokon túl (amik nem tartoznak ehhez a vallo-máshoz), személyes emlékeim az előről kevés és hézagos. Egy vasárnap délután, parasztcselédünk „kimenős” volt, anyám nevetve turkált a távollevő angyal *garderobe-jában*: pruszlikot, százcáncú rokolyát, piros csizmát hordott elő, felpróbálta az egészet, és ebben a jelmezben a nagy állótükrök előtt, csípőre tett kézzel, a Blaha Lujza modorában énekelt (legendás szép hangja volt), hogy „valamit mondok magának”. Én száj tátva bámultam a sarokból, csak ketten voltunk otthon, és mégis tisztában voltam vele, hogy nem nekem produkálja magát, hanem saját magának. Ez kilencvenhárom körül lehetett. Egy másik emlékképben dühösen és acsarkodva kapálózom, mint valami sovány, komisz kandúrmacska, a túlzott anyai szeretet ellen: anyám szenvedélyesen szorongat magához, ölel és csókol, szeretve harcol velem, és én mindenáron le akarok jutni a földre, sértődötten és lázadozva, hogy személyes szabadságomban akadályoznak. Még van egy emlékem vele kapcsolatban, családi asztal, vacsora után, a nagy „körégő” fényében: a testvérek együtt, apánk nincs otthon, és anyánk néhány figurás rokon modorát utánozza, mulattatásunkra – testvéreim jobbra-balra dülnek neveltükben, én komolyan és önfeledten figyelem az ábrázolás „művészetét”.

Az összeegyeztetett adatok szerint ez az emlék életének utolsó hónapjából való. Talán egy héttel ezután vitték el a betegszállító hordágyon. A két szolga, aki vitte, két fekete óriásnak tűnt, ahogy felmeredtem rájuk, kitérve a menet elől, s a hordágy valószínűtlen magasságban lebegett, csak a hangját hallottam anyámnak, sírva s akkori érzésem szerint kissé patetikusan búcsúzott tőlem, mintha a felhőkkel kiáltozná valaki a nevem. Ahogy az ajtó becsukódott mögöttünk (apám kísérte a klinikára), nyílegyenesen az üresen maradt hálószobába futottam, hogy az ágy melletti éjjeliszekrényen tüzetesen megvizsgáljam a titokzatos orvosságos üvegeket, porokat, cédulákat, amik már előző napon felkeltették érdeklődésemet. Egy otffelejtett kockacukorra málnaszörpöt csöpögtettem, és ott rögtön megettem.

Aztán egy utolsó kép: a klinika különszobájában, anyám profilja a párnán, sápadtan és hidegen. Apám fölé hajol, és halkán közli velem, hogy elhozott magával, itt állok az ágy végében. Anyám azt feleli, egészen száraz és hideg

hangon „tudom”, és felém sem fordulva. Meghökkenve és bántódottan, lesütött szemmel tépdeselem a takaró rojtjait. Az az érzésem, hogy anyám mindkettőnkre haragszik, nem tudni, miért.

Ezt az érzést, úgy látszik, hazavittem magammal, foglalkoztatott egész este, mert innen kezdve folyamatos az emléksor, reggelig s azon túl (anyám ezen az éjszakán halt meg), s valószínűnek is tartom, hogy az öntudatnak az a magasabb eszmélete, ami gyerekkorunk bizonyos pontjától számítva összefüggő egészzé olvasztja életünket emlékeinkben, nálam ezen az estén indult meg.

Reggel az ablak mellett álltam, apám felöltőjét és kalapját vette éppen az előszobában. Csöngettek, apám nyitotta ki az ajtót, fekete ruhás ember jött be, s nagyon halkán valamit mondott. Én kíváncsian kisompolyogtam, de apám már jött befelé, nem vett észre, elment mellettem, idősebb nővéremhez sietett, aki a zongorát törülgette. A fekete ruhás ember lesütött szemmel, kalappal a kezében állt az ajtóban, és nem szólt. Apám hamar jött is vissza, rohanva, megint nem látott meg, mindketten a lépcsőház felé siettek. Ekkor erőt vettem magamon, utánuk futottam, a lépcsőn értem utol őket, megfogtam apám felöltőjét, s feltekintve rá, csak a szememmel kérdeztem, mi történt? Apám egészen lehajolt, a fülemig, olyan mélyen, ahogy még sohase láttam lehajolni.

– A mama meghalt – mondta apám, hangsúly és színezet nélkül, nagyon mély hangon, olyan feketén és süketen, mint az éjszaka, aztán, vissza se pillantva, sietett tovább, lefelé.

Inkább ezeken a szavakon, mint a szavak tartalmán tűnődve, visszakullogtam a nagy utcai szobába. Elza nővérem a zongorára dőlve sírt. Odamentem az ablakhoz, és kinéztem a szemerkélő novemberi esőbe. Tisztában voltam vele, hogy most sírni kell, s a vállammal csináltam is néhány zokogó mozdulatot, hogy Elza, ha az ablak felé néz, hátamon lássa, hogy sírok. De nem sírtam: a sírás zavart volna ennek az új, ismétlem, óriási szenzációnak, a *szomorúságnak* felfedezésében: minden erőmet megfeszítve *figyeltem* befelé. Közben, hogy érzéseimet lekössem, az ablakra tapadó esőcseppek kacskaringós útját követtem szemmel, ahogy lassan, vonakodva gördülnek lefelé, kettő összeér, egymásba ömlik, s a megnövekedett súlytól hirtelen kigyózó patakban lefut.

Félóra múlva Elza is elment, én a cseléddel egyedül maradtam a lakásban. Kimentem a szobájába. Ez már afféle pesti lány volt, nagyhangú, lármas. Most is hangosan jajveszékelt, „én drága naccságám, jaj szűzmáriám, drága naccságám” óbégatott, és a térdeit csapkodta, jó hangosan. Mindez megújabb felfedezés volt. Ahogy észrevett, engem kezdett siratni, hatásos, népszerű szólamokkal, mintha valami láthatatlan esküdtszék könyörületé-

be ajánlaná szomorú helyzetemet. Kérdésemre, hogy mi történik most, és hová mentek hozzátartozóim, síri hangon, de a ligeti panoptikum borzalomkamrájának színezett élethűségével közölte velem, hogy anyámat a temházba viszik, ott felboncolják, ezután felravatalozzák. Különösen a boncolás lepett meg, erre vonatkozó kérdéseimre a derék leány részletes és bőbeszédű magyarázatokba fogott.

Közben Annus néni érkezett meg, rohanva, kisírt szemekkel. Bekísértem a szobába, leült, csodálkozott, hogy engem egyedül hagytak itthon. Az asztalra könyökölve, szórakozottan, borús szemekkel bámult maga elé – én a szoba közepén álltam, onnan figyeltem, sápadtan és soványan, kíváncsi zöld szemekkel a *felnöttet*, hogy miképpen viselkedik ilyen helyzetben. Úgy látszik, nem voltam megelégedve, nem találtam elég kétségbeesettnek, mert pár percnyi komor csend után, félbeszakítva merengését, sóhajtva és bánatosan, az iménti előadás hatása alatt, még utánozva is cselédünk hangját, síri hangon „animálni” kezdtem:

– Bizony... borzasztó ez... szegény mama... most beviszik őt a hullaházba... felboncolják... a hullaházba... mindenkit fel kell boncolni... hiába... hja, bizony...

Annus néni felkapta a fejét, megütközve, majd határozott undorral nézett rám, aztán elfordított arccal, fojtott és bosszús hangon küldött ki...

– Hullaház... boncolás... honnan veszed ezeket a szavakat? nem ilyen kislíú szájába valók... menj, öltözz fel, elviszlek Károly bácsiékhoz.

A temetésre már Károly bácsiék vittek.

Mérhetetlen áhítattal s ezúttal önfeledt borzongással néztem ezt a sötét „színjátékot”: a sok fekete drapériát, füstölgő nagy lángokat a két oszlop tetéjén, a lépcsőre fektetett koszorúkat. Milyen nehéz szaga volt a virágoknak. Milyen tompán, kísértetiesen, fojtottan zúgott a rokonok sírása. Anyám, mellén keresztbetett karokkal, lehunyt szemmel s valami átszellemlült és meglepődött mosollyal feküdt a magasban, mint akit ünnepelnek és csodálnak: nagy tiszteletet éreztem most iránta, beláttam, hogy ő itt a főszemély, s rendjén valónak találtam, hogy velem senki se törődik különösebben. Csak fekete harisnyába bújtatott lábai zavartak meg, hogy miért nincs rajtuk cipő. A Ganz-gyár dalárdája, nagyon mély hangon, nagyon szomorúakat énekelt.

Egy hét múlva megjött Mici nővérem, aki anyám halála idején nem volt otthon: nekem előre megmondták, hogy anyánk halálát el kell titkolni előtte, így határozott a család, azt kell mondani, elutazott. Én feszengve és kényelmetlen érzéssel, de hibátlanul játszottam el a kegyes csalást, elhittem, hogy a nálam alig idősebb kislány belebetegedne, ha hirtelen tudná meg a valóságot. Annál nagyobb volt a meglepetésem, mikor Mici egy nap, ebéd

közben, leves és hús között intett, hogy sügni akar valamit, s ahogy odahajoltam, minden különösebb emóció nélkül, sőt szinte diadalmasan közölte velem, hogy mindent tud: „szegény mama meghalt, de ne mondd meg, hogy én már tudom, a Mari mondta meg, meg kellett esküdni, hogy nem árulom el”. Nem tudom miért, nagy megkönnyebbülés fogott el, hogy Mici ilyen egészségesen esett át a dolgon, hogy tehát a felnőttek tévedtek. Valahogy zavart ebben az időben, hogy a felnőttek világa bizonyos fajta viselkedésre kényszerített a részvételével – „szegény kis árva” – mondták, s mintegy kötelességemmé tették, hogy olyannak mutassam lelkiállapotomat kifelé, ahogy *ők* a szegény kis árva lelkiállapotát elképzelik. Ez bizonyos fokú színjátszást írt elő, s én nem tudtam mindig eltalálni a hangot. Lassanként ellenszenv fejlődött ki bennem a „szegény kis árva”, „anya nélkül” és más kitételekkel szemben: ellenszenv, aminek hatása alól máig nem szabadultam meg – hogyan magyarázzam különben, hogy a színpadiasan és érzelmesen alkalmazott anyakultuszt, az idézőjelben és nyomatékkal és indulati színezettel aláfestett „*anyám*” szót, beszédben, sőt még a költészetben is, egész életem folyamán szemérmetlennek éreztem. A tremolót pedig, amivel kiejtik, művészietlennek és hazugnak.

Egészen más volt az a kultusz, ami lelkem és képzeletem mélyén, magától, minden külső kényszer nélkül, indult meg, követte anyám halálát, egészen tizenkét éves koromig.

Erről akartam vallani. De nehezen tudom megmagyarázni, mi volt ez.

A ma dívó lélektan talán úgy fejezné ki ezt a kultuszt, hogy öntudatlanom (ahogy mondani szokták) egyszerűen *nem vette tudomásul anyám halálát*.

Nem az álmainra célok, az álmainkban elevenen megjelenő halottak szereplése természetes és mindennapi dolog, gépies reflexmozgása a léleknek.

Fényes nappal, teljes és koncentrált tudattal képzelődtem és kombináltam.

S ebből a játékból tudatosan, mohó vággyal, szinte beteg szenvedéllyel, rendszeres és titkos gyönyörforrást dolgoztam ki magamban.

Nap mint nap, éveken keresztül, ahogy elhangzott a csengő, s én táskámat hátamra kapva vagy kezemben lóbálva, megindultam az iskolából, hazafelé: türelmetlen hévvel indult meg bennem egy-két újabb változat elképzélése, az állandó tárgyról, amit csak én tudok: hogy ma otthon találok anyámat.

Valami zavaros kis logikai magyarázatot is képzeltem hozzá, szükségből, hiszen értelmes fiúcska voltam, s anyámat, annak idején, tulajdon szememmel láttam a ravatalon. Erről az egész temetéshistóriáról elhatároztam, hogy anyám kívánságára, pusztá játékból, vagy valamik és valakik megtévesztésére csinálták, anyámnak fontos diplomáciai oka volt rá, hogy halott-

nak higgyék (emlékeztem rá, szó volt róla, hogy intézetet nyit), s ezért kénytelen volt külföldön tartózkodni, s ezt nekünk nem szabadott tudni.

De ez a logikai rész csak ürügy volt rá, hogy a vizontlátást, mindennap más változatban, kiszínezzem.

Anyám a lépcsőházban vár. Tudja, hogy mikor érkezem: mikor lépteimet hallja, felszalad, elbújik az ajtó mögé, amit kinyitok. Én közönyös arccal indulok a szoba felé, mint aki, természetesen, mit sem sejt: de tudok mindent, csak nem rontom el a játékot. S mikor hátulról befogja a szemem, s hallom nevetését: „*nos, ki vagyok?*” hangosan és ámulva kiáltom el: „*mama!*”

Anyám, kalapban és kabátban az utcán sétál – meglát, gyorsan befordul a sarkon, előreenged. De én, a másik sarkon, háta mögé lopódzom – *én* ijesztem meg: azt hitted, nem láttalak? azt hitted, nem ismerlek meg? mit szólsz hozzá? Milyen nagy lettem azóta? És nevetve öleljük és csókoljuk egymást.

Anyám már az asztalnál ül, osztja a levest – mikor csöngetek, felugrik, szájára teszi ujját: „ne szóljatok neki, gyerekek!” és beszalad a másik szobába. Én közönyösen vetem le táskám, kabátom, az asztalhoz ülök, szürcsölni kezdem a levest: csak a szívem dobog hevesen, de ezt senki se hallja. És úgy teszek, mintha nem hallanám, hogy lassan és óvatosan nyílik az ajtó...

Ez tizenkét éves koromban történt.

Egy téli késő délután hittanóráról érkeztem haza. Fáradt és kedvetlen voltam, a nyirkos hideg kabátom alá bújt, sötét hangulatban füttyörésztem, megírandó elmaradt leckék furdalták lelkiismeretem. Az utcán megállapítottam, hogy a középső szobában ég a villany, először is odamegyek uzsonnázni.

Az előszobában még jól hallottam testvéreim beszélgetését abból a szobából.

Mégis, ahogy benyitottam, koromsötét és teljes csend fogadott.

Abban a pillanatban tudtam, mi történt.

Összebeszéltek, hogy leoltják a villanyt, és elhallgatnak abban a percben, mikor belépek, és megvárják, hogy fogok viselkedni.

Minden vér a szívembe szaladt: fizikailag éreztem arcomon, hogy elsápadok. Aztán rendületlenül zakatolni kezdett halántékom.

Mégis annyira fegyelmeztem magam, hogy kijött ennyi a torkomon, elég közönyös és fölényes hangon: „Ugyan, ne hülyéskedjete!” – nagyon jól tudom, hogy itt vagytok!”

A következő pillanatban nevetés harsant fel, és a villany kigyulladt...

Körülnéztem és... és láttam testvéreim szerető arcát... a testvéreimét. Senki más nem volt.

Vörös lettem, aztán fehér, csukló hang tört ki torkomból, amiről először én is azt hittem, hogy nevetés... de a nevetésből hosszú, éles bőgés bontakozott ki.

Sírógörcs lett a dologból, dühöngve sírtam, nem tudták, mi bajom, mindenkit elkergettem, le kellett fektetni. Azt hitték, hisztériás roham.

Soha nem árultam el senkinek.

Hat évvel halála után, akkor sirattam el először anyámat...

(Elbeszélések III. Hasműtét – Nevető betegek – Függelék. Akkord, Budapest, 2007. [Karinthy Frigyes Összegyűjtött Művei 28.] 287–294. old.)